

УДК 376-053.4-056.36:616.89-008.1:159.922.7-044.372]

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-1\(59\)-3558-3575](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-1(59)-3558-3575)

Омельченко Ірина Миколаївна доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-4698-0273>

Кобильченко Вадим Володимирович доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-7717-5090>

ТЕОРЕТИЧНІ ВИМІРИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: СТАЛІЙ РОЗВИТОК І КРИЗОВА ПАРАДИГМА

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз існуючих наукових підходів до осмислення психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах сталого розвитку та кризової парадигми суспільних процесів. Актуальність дослідження зумовлена посиленням впливу воєнних і соціальних криз на психічне здоров'я дітей, зокрема дошкільників з особливими освітніми потребами, що ускладнює їх особистісний розвиток, соціалізацію та адаптацію.

Узагальнено сучасні теоретичні виміри психологічного супроводу, представлено наукові підходи до трактування його сутності, мети, завдань і принципів у контексті спеціальної та інклюзивної освіти. Проаналізовано співвідношення понять «психологічний супровід», «підтримка» та «допомога», обґрунтовано доцільність їх розмежування залежно від умов функціонування освітнього середовища – стабільних або кризових. Показано, що психологічний супровід розглядається як тривалий, системний і недирективний процес створення умов для розвитку особистості дитини, формування її життєстійкості та здатності до саморегуляції.

Особливу увагу приділено специфіці психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах кризових ситуацій життя, зокрема необхідності моніторингу психоемоційного стану, підтримки базового відчуття безпеки, розвитку комунікативної сфери та активного залучення родини до процесу супроводу. Обґрунтовано значущість арт-терапевтичних, ігрових і казкотерапевтичних методів як ефективних інструментів психологічної роботи в дошкільному віці. Зроблено висновок, що в умовах сталого розвитку та кризової парадигми суспільних процесів психологічний супровід дітей з ООП

має вибудовуватися як цілісна міждисциплінарна система, спрямована на підтримку особистісного потенціалу, соціальної включеності та психічного благополуччя дитини.

Ключові слова: діти дошкільного віку з особливими освітніми потребами, стрес, складні життєві ситуації, психологічний супровід, кризова парадигма, сталий розвиток.

Omelchenko Iryna Mykolayivna Doctor of Sciences in Psychology, Professor, Chief Researcher of the Department of Psychological and Pedagogical Support for Children with Special Needs, Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology, the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-4698-0273>

Kobylchenko Vadym Volodymyrovych Doctor of Sciences in Psychology, Professor, Chief Researcher of the Department of Education of Children with Sensory Developmental Disorders, Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology, the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-7717-5090>

THEORETICAL DIMENSIONS OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS: SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND THE CRISIS PARADIGM

Abstract. The article provides a theoretical analysis of existing scholarly approaches to understanding the psychological support of children with special educational needs within the context of sustainable development and the crisis paradigm of social processes. The relevance of the study is determined by the increasing impact of military and social crises on children's mental health, particularly that of preschool children with special educational needs, which complicates their personal development, socialization, and adaptation.

Contemporary theoretical dimensions of psychological support are generalized, and scientific approaches to interpreting its essence, purpose, objectives, and principles within the framework of special and inclusive education are presented. The correlation between the concepts of «psychological support», «support», and «assistance» is analyzed, and the expediency of distinguishing between them depending on the conditions of the educational environment – stable or crisis – is substantiated. It is shown that psychological support is viewed as a long-term, systematic, and non-directive process of creating conditions for the development of the child's personality, the formation of hardiness, and the capacity for self-regulation.

Special attention is paid to the specifics of psychological support for children with special educational needs in crisis life situations, in particular to the need for monitoring their psycho-emotional state, maintaining a basic sense of safety,

developing the communicative sphere, and actively involving the family in the support process. The significance of art-therapeutic, play-based, and fairy-tale therapy methods as effective tools of psychological work in preschool age is substantiated. It is concluded that within the context of sustainable development and the crisis paradigm of social processes, psychological support for children with special educational needs should be constructed as a holistic interdisciplinary system aimed at supporting the child's personal potential, social inclusion, and mental well-being.

Keywords: preschool children with special educational needs, stress, difficult life situations, psychological support, crisis paradigm, sustainable development.

Постановка проблеми. У вимірах сьогодення актуальності набуває науково-методичні основи психологічного супроводу дошкільників із особливими освітніми потребами (далі ООП) в умовах сталого розвитку та кризових ситуаціях життя. Наявність у яких вторинних та третинних порушень розвитку зумовлює труднощі в навчанні разом зі своїми однолітками, драматизує, а часом і спотворюють процес формування особистості. Вивчення психологічного супроводу в умовах сталого розвитку суспільства є актуальним науковим і практичним завданням, оскільки дозволяє обґрунтувати ефективні моделі підтримки психічного здоров'я, розвитку та соціальної активності особистості, що є необхідною передумовою стабільності, гуманізації та сталого поступу сучасного соціуму. Однак, натеper, українські діти з ООП перебувають в умовах кризового вектору суспільного розвитку, позаяк переживання комплексу неповноцінності на фоні стресових чинників, притаманне більшості дітей з ООП, з одного боку, та упереджене ставлення щодо них соціального оточення – з іншого, стають на заваді повноцінній взаємодії з однолітками та педагогами, що в свою чергу негативно позначається як на мотивації, так і на розвитку особистості загалом. Психологічний супровід у кризових умовах розглядається як необхідний системний механізм мінімізації негативних наслідків травматичних подій та відновлення психічного здоров'я. Його актуальність зумовлена потребою не лише в реагуванні на вже наявні психологічні проблеми, а й у своєчасному моніторингу психоемоційного стану, профілактиці вторинних і третинних порушень, підтримці адаптаційних можливостей і життєстійкості особистості. Особливої ваги набуває психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, для яких війна виступає мультиплікативним чинником ризику, що посилює наявні труднощі розвитку та соціальної інтеграції. Тому питання психологічного та соціально-психологічного супроводу та адекватних методів, якими є методи арт-терапії при організації спеціальної і інклюзивної групи для дошкільників ООП є одними з першочергових.

Війна та її супутники суттєво впливають на психічне здоров'я дошкільників, які її переживають. Часто цей вплив зачіпає рівень особистості, що може спричинити соціальну дезадаптацію, різноманітні психічні та поведінкові розлади, такі як гострі реакції на стрес. Дослідження особистості дошкільників з

особливими освітніми потребами в умовах кризових ситуацій життя засвідчує появу нових викликів, які переживають ці діти, їх родина та близькі до родини дорослі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Один зі шляхів психологічної допомоги дітям із ООП є психологічний супровід. Суттєвим доробком щодо його технології в роботі з різними нозологічними групами дітей з особливими освітніми потребами, і також супроводу в умовах кризових станів у суспільстві стали праці таких фахівців як: Л. Прохоренко, О. Бабяк, Н. Баташева (2020) (психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами: стратегія реалізації) [18], Е. Грішин (2024) (психологічний супровід розвитку резильєнтності як чинника саморегуляції особистості, яка перебуває в складній життєвій ситуації) [3], Л. Гречко (2008) (психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інтегрованого навчання) [2], Н. Адамюк, О. Бабяк, А. Замша, О. Федоренко (2021) (компаративний аналіз змісту понять «допомога», «підтримка», «супровід» в контексті спеціальної педагогіки) [1], Т. Калініна (2014) (психологічний супровід молодших підлітків із затримкою психічного розвитку) [4], В. Кобильченко (2010, 2015, 2017), (психологічний супровід дошкільників, молодших школярів, підлітків із порушеннями зору) [6,7], Х. Кочмарик (2015) (особливості психологічного супроводу аутичних дітей у дошкільній установі) [5], С. Кузікова, В. Зливков, С. Лукомська, Т. Щербак, О. Котух (2024) (психологічний супровід особистості в умовах війни) [10], В. Мартинюк (2019) (система психологічного супроводу соціальної реадaptaції неповнолітніх в умовах сімейної депривації) [11], М. Мушкевич (2020) (психологічний супровід сімей, що мають проблемних дітей) [12], Л. Прохоренко (2021) (теоретичні й методичні основи психологічного супроводу в умовах кризових станів у соціумі) [17], О. Реброва (2023) (психологічний супровід батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами) [19], Г. Соколова (2019) (теоретико-методичні засади психологічного супроводу школярів із синдромом Дауна) [20], О. Тохтамиш (2010) (психологічний супровід дітей дошкільного і молодшого шкільного віку з гіперактивністю та дефіцитом уваги) [21], Т. Харченко (2016) (психологічний супровід процесу ресоціалізації засуджених з порушеннями психічного розвитку) [23], А. Чобанян (2019) (психологічний супровід дітей старшого дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня) [24], Р. Шевченко (2019) (система соціально-психологічного супроводу військово-службовців в умовах трансформаційних змін соціуму) [25] та ін. Аналіз публікацій учених засвідчує зосередженість на традиції допомоги сім'ям, що мають дітей, з особливими освітніми потребами, насамперед на самій дитині, а члени сім'ї залишаються лише ресурсом, умовою чи ж перепорою її розвитку. Наявні наукові студії засвідчують розробленість проблеми супроводу дітей з ООП різного віку та різних нозологічних категорій, що ще раз доводить актуальність обґрунтування теоретичних вимірів психологічного супроводу в

умовах сталого розвитку та в умовах суспільних трансформацій, до яких відносяться часи війни.

Мета статті – проаналізувати існуючі натеper теоретичні виміри психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах сталого розвитку та кризової парадигми суспільних процесів.

Виклад основного матеріалу. Стрес та гострі реакції на стрес переживають у родинному колі як діти так і дорослі, і відповідно вони найбільше виявляються в емоційній сфері та особистісному розвитку. Досвід науково-практичної спільноти свідчить про зростання кількості виявів посттравматичного стресового розладу як під час кризових ситуацій життя, так і після їх завершення. У таких обставинах діти з особливими освітніми потребами часто залишаються без належної підтримки, що негативно позначається на їхньому розвитку та уповільнює процес ресоціалізації.

На переконання Л. Прохоренко (2021), однією з актуальних проблем, пов'язаних з організацією дистанційної психологічної підтримки родин із дітьми з особливими освітніми потребами, є відсутність системи психологічного супроводу в умовах кризових ситуацій життя.

Спробуємо проаналізувати основні причини, що утруднюють ефективну взаємодію між дитиною та родиною, яка виховує дитину з ООП загалом та конкретно дитину з ООП:

- недостатній рівень психологічної компетентності учасників родинного мікросоціуму (батьків, сиблінгів та інших значущих дорослих);
- відсутність у батьків усвідомлення цінності раннього втручання у розвиток дитини та його ролі у формуванні особистості;
- нерозуміння фахівцями того, що саме батьки виступають основними замовниками змісту, форм та методів психологічного супроводу родини;
- недостатня поінформованість батьків щодо особливостей життя, діяльності та виховання дітей з особливими потребами;
- сприйняття батьків фахівцями не як активних учасників виховного процесу, а як його об'єктів;
- поширене серед фахівців переконання, що батькам слід надавати передусім наукові психолого-педагогічні знання, а не практичні життєві навички;
- недостатній рівень педагогічної рефлексії у батьків, що виявляється у невмінні аналізувати власні виховні підходи та визначати причини можливих помилок [17].

Психологічний супровід в кризових умовах життя дітей з ООП в умовах спеціальних та інклюзивних груп закладів дошкільної освіти (далі ЗДО) – це відстеження динаміки посттравматичного розвитку, процесів соціалізації та адаптації дошкільника, вплив на ці процеси з метою оптимізації кризової соціальної ситуації розвитку дитини.

Слід зауважити, що в сучасній психології поняття психологічного супроводу трактується доволі широко, і наразі не існує єдиного загально визнаного

підходу до його визначення. Водночас науковці підкреслюють важливість чіткого окреслення цього поняття, що підтверджується вживанням схожих термінів, таких як «підтримка», «психологічне супроводження», «супроводження», «психологічна корекція», «супровід», «психологічний супровід».

На переконання Н. Адамюк, О. Бабяк, А. Замша, О. Федоренко (2021) для позначення слова у значенні «супровід» варто вживати слово «guide» як дію у значенні «ведення», «керування», «супроводження». Розмежовано особливості вживання змісту понять: «супровід» як спостереження за ситуацією, спрямовування руху в оптимальному напрямі; «підтримка» розглядається як дії для запобігання чомусь негативному; «допомога» – як дії, спрямовані на приведення до попереднього чи бажаного стану, коли щось негативне вже відбулося. На підставі результатів аналізу запропоновано визначення змісту понять: «психолого-педагогічний супровід осіб з особливими освітніми потребами» як системи перманентного психолого-педагогічного моніторингу за освітнім процесом осіб з особливими освітніми потребами (далі ООП) для прогнозування ймовірності та вчасного попередження від виникнення освітніх бар'єрів під час здобуття освіти такою особою.

В контексті спеціальної освітології доречно таким чином розмежовувати зміст понять «супровід», «підтримка» та «допомога»:

– *психолого-педагогічний супровід* осіб з особливими освітніми потребами (ООП) – це система перманентного психолого-педагогічного моніторингу за освітнім процесом осіб з ООП для прогнозування ймовірності та вчасного попередження від виникнення освітніх бар'єрів під час здобуття освіти особою з ООП;

– *психолого-педагогічна підтримка* осіб з ООП – це комплекс взаємоузгоджених психолого-педагогічних заходів, спрямованих на оптимізацію освітнього середовища та процесу для створення найбільш сприятливих умов для саморозвитку та свідомого здобуття освіти здобувачем із ООП відповідно до його сильних сторін і збережених можливостей здоров'я, функціонування та життєдіяльності;

– *психолого-педагогічна допомога* особам з ООП – це комплекс психолого-педагогічних впливів безпосередньо на здобувача освіти з ООП для оптимізації розвитку та полегшення здобуття освіти, ускладнених існуванням певного порушення функціонування чи обмеження життєдіяльності здобувача освіти з ООП (Н. Адамюк, О. Бабяк, А. Замша, О. Федоренко, 2021) [1, с. 99-100].

У нашому дослідженні ми спиратимемося на позицію В. Кобильченко та І. Омельченко, які вважають, що психологічний супровід спрямований на нормалізацію психоемоційного стану особистості, корекцію її образу «Я» та соціальних установок щодо інших людей, розв'язання певних психологічних труднощів і подолання бар'єрів на шляху особистісного розвитку (2010, 2019, 2023). Зазначені науковці розмежовують поняття «психологічний супровід» і «підтримка». Якщо у визначенні «супровід» акцент робиться на самостійності

особистості у процесі прийняття рішень, тоді як роль фахівця полягає у створенні відповідних умов, то «підтримка» трактується як окремий напрям, який поряд із «навчанням» і «вихованням» передбачає активну участь спеціаліста в стабілізації психоемоційного стану суб'єкта. Таким чином, у теорії супроводу ключовим чинником виступає саме створення сприятливих умов, тоді як у підтримці – безпосереднє розв'язання психологічної проблеми особистості [6, 7].

В свій час Л. Гречко (2008), зауважила, що психологічний супровід дітей з ООП в умовах інтегрованого навчання, як свідчить теоретичний аналіз проблеми дослідження, – це відстеження динаміки розвитку учня, процесів його соціалізації та адаптації, вплив на ці процеси з метою оптимізації соціальної ситуації розвитку дитини. У літературі визначено, що соціальна ситуація розвитку молодшого школяра з ООП є деформованою і характеризується, зокрема, несформованою готовністю до шкільного навчання, труднощами спілкування з однолітками та педагогами, підвищенням соціальної залежності, нестійкістю саморегуляції, комплексом неповноцінності, хронічним накопиченням стресових ситуацій. В якості основних напрямів психологічного супроводу авторка рекомендує: корекцію пізнавальної сфери – усунення або зменшення виразності недостатності інтелектуального розвитку та парціальних порушень окремих пізнавальних функцій на основі розвитку усвідомленості й довільності психічних функцій; корекцію емоційно-вольової сфери за рахунок створення умов для регулювання негативних емоційних переживань, диференціації і усвідомлення емоційних станів; формування навичок довільної регуляції поведінкою; подолання комплексу неповноцінності, внутрішніх конфліктних переживань; формування позитивної «Я-концепції» на основі розвитку самопізнання, самоприйняття, саморегуляції; формування адекватної самооцінки; формування адекватних механізмів психологічного захисту [2].

Цікавими знахідками з проблематики психологічного супроводу вирізняється дослідження О. Околович (2024). Нею встановлено, що психологічний супровід у закладах дошкільної освіти являє собою сукупність сучасних методів, форм і засобів, спрямованих на розвиток індивідуально-психологічних характеристик педагогів і батьків як активних учасників інклюзивного освітнього процесу. Визначено, що до професійно важливих індивідуально-психологічних якостей належать емоційний інтелект, емпатійність, толерантність та комунікативний самоконтроль. Ці риси впливають на когнітивну, емоційно-вольову та мотиваційно-ціннісну сфери педагогів, що, у свою чергу, забезпечує ефективну взаємодію з дітьми, зокрема з тими, що мають ООП [13].

Дослідницею М. Мушкевич (2020) обґрунтовано визначення сутності психологічного супроводу, який трактується як система професійної діяльності психолога, недерективна ефективна комплексна технологія взаємопов'язаних і взаємообумовлених заходів, організаційно-методичною основою яких є ціле-спрямований процес, представлений використанням поетапних прийомів та методів, спрямованих на дослідження індивідуальних та міжособистісних

особливостей членів сімей на рівні шлюбної та батьківської підсистем для створення оптимальних умов розвитку, адаптації та самореалізації кожної окремої особистості та сім'ї в цілому [12].

Психологічний супровід батьків дітей раннього віку з ООП визначено в науковій розвідці О. Ребрової (2023), як недирективну цілісну й комплексну інтегративну технологію, у тривалому процесі якої створюються психологічні умови для глибшого пізнання власної особистості, підвищення рівня психологічних знань і психологічної культури, відновлення потенціалу успішного функціонування родини, розвиток та саморозвиток кожного батьків. Встановлено, що розуміння психологічного супроводу батьків дітей раннього віку з ООП не відповідає сучасним вимогам, які висуваються традиційною психологічною практикою, що обумовлює необхідність пошуку ефективних діагностичних засобів та шляхів корекційно-розвиткової підтримки [19].

Специфіка психологічного супроводу дошкільників із аутизмом наведено в науковій розвідці Х. Качмарик (2015). На основі теоретичного аналізу літературних, наукових джерел визначено деякі теоретичні положення психологічного супроводу дітей з аутизмом, а саме: мету (досягнення функціональної норми), завдання (здійснення повної адекватної психологічної діагностики, психологічне консультування та підтримка батьків та фахівців, налагодження співпраці між усіма учасниками психологічного супроводу та здійснення систематичного моніторингу його ефективності), та основні компоненти, якими є: психологічна діагностика, психологічне консультування, психологічна корекція, психотерапевтична взаємодія, психологічна підтримка, моніторинг ефективності психологічного супроводу дитини [5].

Модель психологічного супроводу аутичних дітей запропонована Х. Качмарик (2015) містить три блоки: діагностичний, змістовий та моніторинговий, основними функціями яких виступають: сенсорно-інтегративна, організаційно-корекційна та оцінювально-рефлексивна. Діагностичний блок забезпечує створення передумов психологічного супроводу та передбачає виконання індивідуальних програм корекції і розвитку. Змістовий блок містить програму психологічного супроводу дитини, диференційовану за чотирма напрямками: психологічне консультування, психологічна корекція, психотерапевтична взаємодія та психологічна підтримка. Блок моніторингу передбачає оцінювання ефективності впровадження супроводу за станом розумового розвитку, ступеня аутизму в когнітивній та емоційній сферах аутичної дитини [5].

У науковій студії Т. Калініної (2014) психологічний супровід молодших підлітків із ЗПР спрямований на вивчення особистісних особливостей молодших підлітків із ЗПР в його діагностичній частині, й на підвищення емоційної стійкості, позитивної самооцінки, на розвиток комунікативних здібностей, на зниження негативних емоційних переживань тощо – в його формувальній частині. Основні параметри особистісного розвитку запропоновані Т. Калініною варто розвивати як фундаментальні якості в умовах кризових ситуацій життя і у

дошкільників із інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву (раніше затримкою психічного розвитку) [4].

Ігротерапевтична програма психологічного супроводу дітей дошкільного і молодшого шкільного віку з гіперактивністю та дефіцитом уваги запропонована в розвідці О. Тахтамиша (2010), включає в себе ігрові методики різного характеру, які містять в собі як вербальні, так і невербальні компоненти. Гра є ведучою діяльністю для дитини дошкільного віку, у дитини молодшого шкільного віку вона також займає важливе місце. Однією з найважливіших цілей роботи психолога з гіперактивною дитиною є засвоєння останньою певних правил діяльності, іноді, через гальмування сильних внутрішніх імпульсів. Гра містить в собі такі правила, і це виступає корисним ігровим тренінгом для такої дитини. Автором в якості методу психологічного супроводу застосовано методику ескалації тактильного контакту, що має більший вплив на зниження агресивності та підвищення дружелюбності у дітей. Окрім цього, вона має більш значущий вплив на оцінку батьками таких якостей дитини, як «слухняність» і «врівноваженість, рівний настрій» [21].

В ключі розвитку соціальної компетентності в молодших школярів із синдромом Дауна розглядається психологічний супровід в дослідженні Г. Соколової (2019). На підґрунті теоретико-методологічних засад розроблено систему психологічного супроводу в якості соціальної підтримки і психологічної допомоги школярам із синдромом Дауна. Результатом сформованості соціальної компетентності дитини із синдромом Дауна визначено її адекватний соціальний статус, який найбільш інтегративно відображається у соціальній ситуації розвитку. Основні завдання було націлено на формування: соціальної адаптації дітей із синдромом Дауна (засвоєння інформації сприяє розвитку розумових процесів); соціальної ідентифікації (ототожнення дитини із деякими людьми або групами, засвоєнню різноманітних норм поведінки, властивих референтним оточуючим); індивідуалізації (розвиток соціальних компетенцій залежно від рівня психологічної готовності дитини до навчання та занурення у соціум) [20].

За К. Крутій та І. Десноюю (2022), перехід до взаємодії педагогів і здобувачів освіти на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин розширює межі педагогічної діяльності та підкреслює необхідність змін: від традиційної формувальної моделі до педагогіки супроводу, підтримки й розвитку потенціалу дитини. Дослідниці підкреслюють, що поняття «підтримка» і «супровід» є близькими та взаємозалежними, проте не ідентичними. Підтримка передбачає створення педагогом умов для того, щоб дитина могла усвідомити свої інтереси, схильності й шляхи досягнення успіху. Натомість супровід охоплює ширше коло впливів і реалізується як довготривала, комплексна діяльність команди фахівців, яка допомагає долати труднощі, формувати самостійну позицію та сприяє соціалізації (К. Крутій, І. Деснова, 2022) [9, с. 116].

Поряд з категорією «психологічний супровід» представлено також поняття «педагогічний супровід» в праці О. Федоренко (2015). Метою педагогічного

супроводу є задоволення особливих освітніх потреб молодших школярів зі зниженим слухом для досягнення соціонавчальної інтегрованості, що проявляється в їхній активності у встановленні та підтриманні міжособистісної соціальної і навчальної взаємодії з суб'єктами навчального процесу, і стає передумовою для опанування цими учнями змісту освіти, формування у них активної позиції у навчанні та набуття компетентності й життєвого досвіду [22].

На переконання Д. Прохоренко (2024) основа ефективності системи психологічного супроводу дітей з особливими потребами визначається тим, що під час розроблення теоретичної моделі супроводу необхідно провести психологічну діагностику та оцінити динаміку психічного, інтелектуального і соціального розвитку дитини. Важливо виявити причини труднощів у навчанні, інтелектуальному та психосоціальному становленні, а також у процесі соціально-психологічної адаптації. Необхідно усунути виявлені проблеми психосоціального розвитку, мінімізувати ризики складнощів адаптації до соціуму в кризових умовах, своєчасно попереджати труднощі у міжособистісних відносинах та конфліктних ситуаціях під час взаємодії. Крім того, слід сприяти формуванню соціальної компетентності всіх учасників процесу супроводу та ін. [16].

Після того, як фахівці ІРЦ проведуть комплексну оцінку розвитку дитини і розроблять рекомендації щодо супроводу дитини в умовах закладу освіти, педагоги команди супроводу починають роботу зі збору інформації для детального аналізу ситуації та складання індивідуальної програми розвитку дитини (далі – ІПР) [].

Комплексний психолого-педагогічний супровід дітей з ООП відбувається поетапно (О. Юдіна, 2025):

Діагностичний (усвідомлення суті проблеми і потенційних можливостей її вирішення);

Пошуковий (збір необхідної інформації про шляхи й способи вирішення проблеми, доведення її до всіх учасників команди супроводу, створення умов для усвідомлення інформації батьками, або особами, що їх замінюють);

Консультативно-проектувальний (обговорення зі всіма учасниками команди супроводу варіантів вирішення проблеми, побудова прогнозів ефективності, вибір методів, розподіл обов'язків з реалізації ІПР, терміни виконання і можливості коригування планів. Фахівці здійснюють спільне напрацювання рекомендацій для дитини, батьків, педагогів) [26].

Ці три етапи проводяться впродовж двох тижнів з моменту зарахування дитини на інклюзивну форму навчання (Про внесення змін до Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти, 2025)

Діяльнісний. Цей етап направлений на реалізацію індивідуальної програми розвитку дитини.

Рефлексійний (осмислення результатів діяльності з вирішення проблеми; він може бути заключним в індивідуальному супроводі або стартовим у

проектуванні наступних спеціальних заходів щодо запобігання або корекції інших проблем, які є у дитини). На цьому етапі проводиться аналіз реалізації задач супроводу, виконання рекомендацій всіма учасниками команди.

У команді психолого-педагогічного супроводу можуть бути передбачені різні форми взаємодії фахівців. Комплексна система супроводу може включати в себе різні напрями. Наприклад:

– Педагогічний супровід. Основна мета – розвиток навчальної та пізнавальної мотивації, створення сприятливих умов для розвитку дітей з навчальними труднощами. Соціальний захист прав дітей.

– Психологічний супровід. Основна мета – супровід та корекція емоційно-вольової сфери дітей, соціоадаптаційних труднощів.

– Корекційний супровід. Основна мета – корекція мовленнєвого, моторного, фізичного та когнітивного розвитку дітей. Консультування батьків, педагогічних працівників закладу освіти з питань розвитку відповідних сфер у дітей.

За всіма напрямками в закладі освіти має проводитися методична робота – майстер-класи, семінари, круглі столи, до проведення яких залучаються фахівці ІРЦ та представники ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти [15].

Основними завданнями психологічного супроводу в умовах стабільності в соціумі є (Про організацію психологічного і соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання, 2012):

– актуалізація особистісного потенціалу розвитку дитини, що має ООП;
– формування дружнього та неупередженого ставлення до дітей з ООП в усіх учасників освітнього процесу;

– формування позитивних міжособистісних стосунків дітей з ООП та їх однолітків, профілактика стигматизації і дискримінації в дитячому середовищі;

– формування психологічної компетентності педагогів до взаємодії з дитиною з ООП;

– психологічна підтримка та консультування батьків дітей з ООП або осіб, які їх замінюють щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, професійної орієнтації, соціальної адаптації їх дитини тощо [14].

Під час вивчення потенційних можливостей і потреб дитини в ЗДО необхідно зосередити увагу на аналізі таких аспектів (за Н. Компанець, І. Луценко, Л. Коваль, 2018):

– поточний рівень розвитку (наявні знання, уміння та навички; обізнаність про навколишній світ; сформованість базових математичних та просторових уявлень; рівень самостійності; координація рухів; оволодіння навичками гігієни);

– мовленнєвий розвиток (наскільки мовлення є зрозумілим і виразним; використання мови як засобу спілкування з дорослими та однолітками);

– поведінкові особливості (специфіка взаємодії з іншими дітьми та дорослими, відповідність емоційних реакцій ситуаціям);

– поведінка в умовах навчальної діяльності (здатність працювати за партою, виконувати інструкції, критично оцінювати результати власної діяльності; реакція на запитання; поводження з навчальними матеріалами; взаємодія з однолітками під час виконання завдань тощо);

– індивідуально-типологічні характеристики (тип темпераменту, риси характеру, рівень пізнавальної мотивації, коло інтересів, прагнення до спілкування, ступінь розвитку комунікативних умінь);

– адаптаційні навички (орієнтація у просторі класної кімнати чи групи, загального середовища закладу, дотримання встановлених норм і правил);

– загальні характеристики діяльності (швидкість виконання завдань, працездатність, способи подолання втоми) [8].

Хочемо зауважити, що психологічний супровід дошкільників із ООП в умовах кризових станів буде мати свою специфіку, зокрема варто звернути увагу на наступні складники:

1. Емоційно-психологічний стан дитини

– Виявлення проявів тривожності, страху, емоційної нестабільності, соматичних симптомів (плаксивість, замкнутість, порушення сну, апетиту).

– Спостереження за змінами в поведінці (агресія, регрес у розвитку, уникання спілкування).

– Забезпечення стабільного емоційного фону: створення відчуття безпеки, передбачуваності, підтримки.

2. Особливості комунікації та взаємодії

– Урахування специфіки сприймання й розуміння інформації дітьми з ООП (простота, наочність, повторення).

– Використання невербальних засобів (жести, міміка, малюнки, символи).

– Підтримка емоційного контакту через гру, казку, арт-терапію, лялько-терапію.

3. Підтримка базового відчуття безпеки

– Організація стабільного режиму дня, ритуалів початку й завершення занять.

– Створення «куточка спокою» (місця, де дитина може відновити емоційну рівновагу).

– Озвучування безпечних дій: що робити, якщо лунає сирена, як діяти разом з дорослими.

4. Опрацювання травматичного досвіду

– Використання ігрових, казкотерапевтичних, арт-терапевтичних прийомів для відреагування емоцій.

– Залучення сюжетів, у яких герой долає труднощі, відновлює спокій, знаходить підтримку.

– Можливість вербалізації почуттів через малюнок, ляльку, піщані композиції.

5. Робота з батьками

- Психопросвіта щодо проявів дитячої тривожності та способів реагування на неї.
- Консультації з питань створення вдома спокійного, структурованого середовища.
- Навчання прийомів емоційної підтримки та спільних ігор, що знижують напруження.

6. Командна взаємодія фахівців

- Узгодженість дій між психологом, вихователем, логопедом, дефектологом.
- Планування індивідуальної програми психологічного супроводу з урахуванням особливостей дитини.
- Моніторинг динаміки стану (емоційного, поведінкового, пізнавального).

7. Ресурсна підтримка дитини

- Формування почуття компетентності: «я можу», «у мене виходить».
- Зміцнення позитивного образу себе через успіх у доступних видах діяльності.
- Підтримка соціальних зв'язків – дружніх стосунків у групі, відчуття приналежності.

Висновки. Отже, проведений теоретичний аналіз засвідчив, що проблема психологічного супроводу дошкільників з особливими освітніми потребами в умовах кризових ситуацій життя є надзвичайно актуальною та багатоаспектною. Війна, хронічний стрес і соціальна нестабільність суттєво ускладнюють процеси психоемоційного розвитку, соціалізації та адаптації цієї категорії дітей, посилюючи ризики виникнення вторинних і третинних порушень, формування негативного образу «Я», емоційної нестійкості та соціальної дезадаптації.

Узагальнення наукових підходів дозволило констатувати відсутність єдиного трактування поняття «психологічний супровід», водночас більшість дослідників розглядають його як тривалий, недирективний, системний процес створення умов для оптимального розвитку дитини, на відміну від «підтримки» чи «допомоги», що передбачають більш активне й ситуативне втручання фахівця. Обґрунтовано доцільність розмежування цих понять у контексті спеціальної та інклюзивної освіти, що сприяє підвищенню ефективності організації психолого-педагогічної роботи з дітьми з ООП.

Аналіз сучасних досліджень показав, що ефективний психологічний супровід дошкільників з ООП має реалізовуватися як комплексна діяльність міждисциплінарної команди фахівців із обов'язковим залученням батьків як активних суб'єктів супроводу. Особливого значення в кризових умовах набуває систематичний моніторинг психоемоційного стану дитини, підтримка базового відчуття безпеки, розвиток комунікативних навичок, формування позитивної самооцінки та зміцнення особистісних ресурсів.

Встановлено, що арт-терапевтичні, ігрові, казкотерапевтичні та інші невербальні методи є найбільш адекватними й ефективними засобами психологічного супроводу дошкільників у кризових ситуаціях життя, оскільки відповідають віковим та когнітивним можливостям дітей, сприяють відреагуванню травматичного досвіду й розвитку життєстійкості.

Отже, психологічний супровід дошкільників з ООП в умовах кризових ситуацій життя слід розглядати як цілісну, багаторівневу систему, спрямовану не лише на подолання наслідків травматичних впливів, а й на підтримку особистісного розвитку, соціальної включеності та формування життєстійкості дитини.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в емпіричному обґрунтуванні моделей психологічного супроводу та розробленні практично орієнтованих програм з використанням арт-терапевтичних підходів у спеціальних та інклюзивних закладах дошкільної освіти.

Література:

1. Адамюк Н. Б., Бабяк О. О., Замша А. В., Федоренко О. Ф. Компаративний аналіз змісту понять «допомога», «підтримка», «супровід» в контексті спеціальної педагогіки. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. №40. С. 96-101.
2. Гречко Леся Миколаївна. Психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку з вадами психофізичного розвитку в умовах інтегрованого навчання : к.психол.н. : спец. 19.00.08 – Спеціальна психологія : захищена 2009-01-27; Кам'янець-Подільський національний університет. 0409U000614. URL: <https://surl.li/mvylmu> (дата звернення: 07.03.2024).
3. Грішин Едуард Олександрович. Психологічний супровід розвитку резильєнтності як чинника саморегуляції особистості, яка перебуває в складній життєвій ситуації : Доктор філософії : спец. 053 Психологія : захищена 2024-06-26; . Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 0824U001789. URL: <https://surl.lu/ehwbik> (дата звернення: 09.03.2024).
4. Калініна Тетяна Станіславна. Психологічний супровід молодших підлітків із затримкою психічного розвитку : к.психол.н. : спец. 19.00.08 Спеціальна психологія : захищена 2014-10-28; . Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України. 0414U004671. URL: <https://surl.lu/xxnkgf> (дата звернення: 14.03.2024).
5. Качмарик Христина Василівна. Особливості психологічного супроводу аутичних дітей у дошкільній установі : к.психол.н. : спец. 19.00.08 Спеціальна психологія : захищена 2015-06-26; Львівський національний університет імені Івана Франка. 0415U005021. URL: <https://surl.li/wpnzrs>(дата звернення: 15.03.2024).
6. Кобильченко В. В. Теоретичні основи психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з порушеннями зору. Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2017. 367 с.
7. Кобильченко В. В., Омельченко І. М. Інтегративна технологія психолого-педагогічного супроводу соціалізації підлітків з глибокими порушеннями зору. *Дистанційна освіта в Україні: інноваційні, нормативно-правові, педагогічні аспекти*. 2023. №2. С. 218-229. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/739170/1/218-229.pdf> (дата звернення: 16.03.2024).
8. Компанець Н., Луценко І., Коваль Л. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ: навчально-методичний посібник. Київ: Видавнична група «Атополог». 2018. 100 с.
9. Крутій К., Деснова І. Термінологічне поле освітнього процесу: супровід та підтримка. *Věda a perspektivy: multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín*. 2022. № 4(11). Р. 111-121.
10. Кузікова С., Зливков В., Лукомська С., Щербак Т., Котух О. Психологічний супровід особистості в умовах війни: навч. посібник. Київ. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2024. 260 с.

11. Мартинюк Володимир Олександрович. Система психологічного супроводу соціальної реадaptaції неповнолітніх в умовах сімейної депривації : Кандидат психологічних наук : спец. 19.00.05 Соціальна психологія; психологія соціальної роботи : захищена 2019-02-25; . Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Сєверодонецьк, 0419U000699. URL: <https://surl.li/ucjavi> (дата звернення: 20.03.2024).

12. Мушкевич Мирослава Іванівна. Психологічний супровід сімей, що мають проблемних дітей : Доктор психологічних наук : спец. 19.00.07 Педагогічна та вікова психологія : захищена 2020-09-28; Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України. Київ, 0520U101474. URL: <https://surl.li/ncedza> (дата звернення: 21.03.2024).

13. Околович О. С. Напрями психологічного супроводу учасників інклюзивного процесу в закладі дошкільної освіти. Матеріали X Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології «Безбар'єрність в освіті осіб з особливими освітніми потребами: досвід та інновації». Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024. С. 318-321.

14. Про організацію психологічного і соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання: Лист МОН від 26.07.2012 № 1/9-529. URL: <https://surl.li/fgkvfn> (дата звернення: 22.02.2025).

15. Про внесення змін до Примірнього положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 29 .05.2025 № 787. URL: <https://surl.li/eubnnp> (дата звернення: 22.06.2025).

16. Прохоренко Д. До проблеми психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах криз. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2024. 2(23), 103-114. <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i23.233>

17. Прохоренко Л. І. Психологічний супровід дітей з особливими потребами та їхніх родин в умовах кризових викликів: Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним впливам на особистість в умовах сучасних викликів» 8 квітня 2021 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. 3(1), 1-6. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-13-7>

18. Прохоренко Л. І., Бабяк, О. О., & Баташева Н. І. Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами: стратегія реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(1). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-5>

19. Реброва Ольга Олександрівна. Психологічний супровід батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами : Кандидат психологічних наук : спец.. 19.00.08 Спеціальна психологія : захищена 2023-11-14; Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України. Київ, 0423U100199. URL: <https://surl.li/jltwgf> (дата звернення: 22.03.2024).

20. Соколова Ганна Борисівна. Теоретико-методичні засади психологічного супроводу школярів із синдромом Дауна : Доктор психологічних наук : спец.. 19.00.08 Спеціальна психологія : захищена 2019-05-28; . Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України. Київ, 0519U000398. URL: <https://surl.li/tlwjex> (дата звернення: 22.03.2024).

21. Тохтамиш Олександр Михайлович. Психологічний супровід дітей дошкільного і молодшого шкільного віку з гіперактивністю та дефіцитом уваги : к.психол.н. : спец.. 19.00.04 Медична психологія : захищена 2010-06-09; . Інститут психології ім. Г. С. Костюка Академії педагогічних наук України. 0410U003846. URL: <https://surl.li/cc/anbeer> (дата звернення: 22.02.2024).

22. Федоренко Оксана Филімонівна. Педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання : к.пед.н. : спец.. 13.00.03 Корекційна педагогіка : дата захисту 2015-12-15; Статус: Захищена; Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України. – , 0415U006401. URL: <https://surl.li/ytinsb> (дата звернення: 22.02.2024).

23. Харченко Тамара Григорівна. Психологічний супровід процесу ресоціалізації засуджених з вадами психічного розвитку : к.психол.н. : спец. 19.00.08 Спеціальна психологія : захищена 2016-01-26; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. 0416U001365. URL: <https://surl.li/wlnhdw> (дата звернення: 20.04.2025).

24. Чобанян Анна Варужанівна. Психологічний супровід дітей старшого дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня : Кандидат психологічних наук : спец. 19.00.08 Спеціальна психологія : захищена 2019-12-24; Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України. Київ. 0419U005596. URL: <https://surl.li/ttfcuv> (дата звернення: 22.05.2024).

25. Шевченко Росіна Петрівна. Система соціально-психологічного супроводу військово-службовців в умовах трансформаційних змін соціуму : Доктор психологічних наук : спец. 19.00.05 Соціальна психологія; психологія соціальної роботи : захищена 2019-10-26; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Северодонецьк, 0519U001701. URL: <https://surl.li/vtzrrx> (дата звернення: 25.07.2025).

26. Юдіна О. В. «Дорожня карта» супроводу дитини з особливими освітніми потребами в системі інклюзивної освіти. Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 07 березня 2025 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук, М. І. Чорна. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2025. С. 121-127.

References:

1. Adamiuk, N. B., Babiak, O. O., Zamsha, A. V., & Fedorenko, O. F. (2021). Komparatyvnyi analiz zmistu poniat «dopomoha», «pidtrymka», «suprovid» v konteksti spetsialnoi pedahohiky [Comparative analysis of the content of the concepts “assistance,” “support,” and “accompaniment” in the context of special pedagogy]. *Innovatsiina pedahohika* [Innovative Pedagogy], (40), 96–101. [in Ukrainian].

2. Hrechko, L. M. (2009). Psykholohichnyi suprovid ditei molodshoho shkilnoho viku z vadamy psykhofizychnoho rozvytku v umovakh intehrovanoho navchannia [Psychological support of primary school children with psychophysical developmental disorders in conditions of integrated education] (Candidate’s thesis). Kamianets-Podilskyi National University. <https://surl.li/mvylmu> [in Ukrainian].

3. Hrishyn, E. O. (2024). Psykholohichnyi suprovid rozvytku rezyliantnosti yak chynnyka samorehuliatcii osobystosti, yaka perebuvaie v skladnii zhyttievii sytuatsii [Psychological support for the development of resilience as a factor of self-regulation of an individual in difficult life situations] (PhD dissertation). West Ukrainian National University, Ternopil. <https://surl.li/ehwbik> [in Ukrainian].

4. Kalinina, T. S. (2014). Psykholohichnyi suprovid molodshykh pidlitkiv iz zatrymkoiu psykhichnoho rozvytku [Psychological support of younger adolescents with mental development delay] (Candidate’s thesis). Institute of Special Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. <https://surl.li/xxnkgf> [in Ukrainian].

5. Kachmaryk, Kh. V. (2015). Osoblyvosti psykholohichnoho suprovodu autychnykh ditei u doshkilnii ustanovi [Features of psychological support for autistic children in preschool institutions] (Candidate’s thesis). Ivan Franko National University of Lviv. <https://surl.li/wpnzrs> [in Ukrainian].

6. Kobylchenko, V. V. (2017). Teoretychni osnovy psykhologo-pedahohichnoho suprovodu molodshykh shkoliariv z porushenniamy zoru [Theoretical foundations of psychological and pedagogical support of primary school children with visual impairments]. Poltava: Firma “Tekhservis”. [in Ukrainian].

7. Kobylchenko, V. V., & Omelchenko, I. M. (2023). Intehratyvna tekhnolohiia psykhologo-pedahohichnoho suprovodu sotsializatsii pidlitkiv z hlybokymy porushenniamy zoru [Integrative technology of psychological and pedagogical support for the socialization of adolescents with severe visual impairments]. *Dystantsiina osvita v Ukraini: innovatsiini, normatyvno-pravovi, pedahohichni aspekty* [Distance Education in Ukraine: Innovative, Regulatory, and Pedagogical Aspects], (2), 218–229. <https://lib.iitta.gov.ua/739170/1/218-229.pdf> [in Ukrainian].

8. Kompanets, N., Lutsenko, I., & Koval, L. (2018). Orhanizatsiino-metodychnyi suprovid dytyny z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v umovakh DNZ [Organizational and methodological support of a child with special educational needs in preschool institutions]. Kyiv: Vydavnycha hrupa "Atopoloh". [in Ukrainian].

9. Krutii, K., & Desnova, I. (2022). Terminolohichne pole osvithnoho protsesu: suprovid ta pidtrymka [Terminological field of the educational process: accompaniment and support]. *Věda a perspektivy* [Science and Perspectives], 4(11), 111–121. [in Ukrainian].

10. Kuzikova, S., Zlyvkov, V., Lukomska, S., Shcherbak, T., & Kotukh, O. (2024). Psykholohichnyi suprovid osobystosti v umovakh viiny [Psychological support of personality in wartime]. Kyiv; Nizhyn: PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].

11. Martyniuk, V. O. (2019). Systema psykholohichnoho suprovodu sotsialnoi readaptatsii nepovnoletnikh v umovakh simeinoi deprivatsii [System of psychological support for social readaptation of minors in conditions of family deprivation] (Candidate's thesis). Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Sievierodonetsk. <https://surl.li/ucjavi> [in Ukrainian].

12. Mushkevych, M. I. (2020). Psykholohichnyi suprovid simei, shcho maiut problemnykh ditei [Psychological support of families with problem children] (Doctoral dissertation). G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv. <https://surl.li/ncedza> [in Ukrainian].

13. Okolovych, O. S. (2024). Napriamy psykholohichnoho suprovodu uchasnykiv inkluzyvnogo protsesu v zakladi doshkilnoi osvity [Directions of psychological support for participants of the inclusive process in preschool education institutions]. In *Materialy X Mizhnarodnoho konhresu zi spetsialnoi pedahohiky ta psykholohii "Bezbariernist v osviti osib z osoblyvymy osvitynymi potrebamy: dosvid ta innovatsii"* [Proceedings of the 10th International Congress on Special Pedagogy and Psychology] (pp. 318–321). Kyiv. [in Ukrainian].

14. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2012). Pro orhanizatsiiu psykholohichnoho i sotsialnoho suprovodu ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v umovakh inkluzyvnogo navchannia [On the organization of psychological and social support for children with special educational needs in inclusive education] (Letter No. 1/9-529). <https://surl.li/fgkvfn> [in Ukrainian].

15. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 29.05.2025 No. 787 (2025). Pro vnesennia zmin do Prymirnogo polozhennia pro komandu psykholoho-pedahohichnoho suprovodu dytyny z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v zakladi zahalnoi serednoi ta doshkilnoi osvity [On amendments to the Model Regulation on the team of psychological and pedagogical support for a child with special educational needs in general secondary and preschool education institutions] URL: <https://surl.li/eybnp> [in Ukrainian].

16. Prokhorenko, D. (2024). Do problemy psykholohichnoho suprovodu ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v umovakh kryz [On the problem of psychological support for children with special educational needs in crisis conditions]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy* [Education of Persons with Special Needs: Ways of Development], 2(23), 103–114. <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i23.233> [in Ukrainian].

17. Prokhorenko, L. I. (2021). Psykholohichnyi suprovid ditei z osoblyvymy potrebamy ta yikhnikh rodyn v umovakh kryzovykh vyklykiv [Psychological support of children with special needs and their families in crisis challenges]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy* [Bulletin of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine], 3(1), 1–6. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-13-7> [in Ukrainian].

18. Prokhorenko, L. I., Babiak, O. O., & Batasheva, N. I. (2020). Psykholohichnyi suprovid ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy: stratehiia realizatsii [Psychological support of children with special educational needs: implementation strategy]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy* [Bulletin of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine], 2(1). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-5> [in Ukrainian].

19. Rebrova, O. O. (2023). *Psykholohichniy suprovid batkiv ditei rannoho viku z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy* [Psychological support of parents of young children with special educational needs] (Candidate's thesis). Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv. <https://surl.li/jltwgf> [in Ukrainian].
20. Sokolova, H. B. (2019). *Teoretyko-metodychni zasady psykholohichnoho suprovodu shkolariv iz syndromom Dauna* [Theoretical and methodological foundations of psychological support for schoolchildren with Down syndrome] (Doctoral dissertation). Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv. <https://surl.li/tlwjex> [in Ukrainian].
21. Tokhtamysh, O. M. (2010). *Psykholohichniy suprovid ditei doshkilnoho i molodshoho shkilnoho viku z hiperaktyvnistiu ta defitsytom uvahy* [Psychological support of preschool and primary school children with hyperactivity and attention deficit] (Candidate's thesis). G. S. Kostyuk Institute of Psychology, Kyiv. <https://surli.cc/anbeep> [in Ukrainian].
22. Fedorenko, O. F. (2015). *Pedahohichniy suprovid molodshykh shkolariv zi znyzhenym slukhom v umovakh inkliuzyvnoho navchannia* [Pedagogical support of primary school children with hearing impairments in inclusive education] (Candidate's thesis). Institute of Special Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. <https://surl.li/ytinsb> [in Ukrainian].
23. Kharchenko, T. H. (2016). *Psykholohichniy suprovid protsesu resotsializatsii zasudzhenykh z vadamy psykhnichnoho rozvytku* [Psychological support of the resocialization process of convicted persons with mental developmental disorders] (Candidate's thesis). National Pedagogical Dragomanov University. <https://surl.li/wlnhdw> [in Ukrainian].
24. Chobanian, A. V. (2019). *Psykholohichniy suprovid ditei starshoho doshkilnoho viku z porushenniamy intelektualnoho rozvytku pomirnoho stupenia* [Psychological support of senior preschool children with moderate intellectual disabilities] (Candidate's thesis). Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv. <https://surl.li/ttfcuv> [in Ukrainian].
25. Shevchenko, R. P. (2019). *Systema sotsialno-psykholohichnoho suprovodu viiskovosluzhbovtiv v umovakh transformatsiinykh zmin sotsiumu* [System of socio-psychological support of servicemen in conditions of transformational changes in society] (Doctoral dissertation). Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Sievierodonetsk. <https://surl.li/vtzrrx> [in Ukrainian].
26. Yudina, O. V. (2025). «Dorozhnia karta» suprovodu dytyny z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy v systemi inkliuzyvnoi osvity [“Roadmap” for supporting a child with special educational needs in the system of inclusive education]. In *Bezpechne osvithnie seredovyshe: novi vyklyky ta suchasni rishennia v umovakh voiennoho i povoiennoho chasu* [Safe educational environment: new challenges and modern solutions in wartime and post-war conditions] (pp. 121–127). Ternopil: FOP Osadtsa Yu. V. [in Ukrainian].